

Varhaisen kehitysyhteistyön kylmät realiteetit

Arvio teoksesta Kuhanen, Jan, Kaisa Harju & Markku Hokkanen. *Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys. Suomalaiset Apumaassa 1965–2000.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2023. 392 s. ISBN 978-951-858-614-5.

Essi Lamberg

Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys perustuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa vuonna 2017 toteutettuun samannimiseen muistitietokeräykseen, sekä sitä täydentävään haastatteluaineistoon.[1] Kirjan tarkoitus on täydentää kehitysyhteistyön tuntemusta nostamalla esiin ”kentällä” toimineiden kokemuksia ja näkemyksiä eri vuosikymmeniltä. Kehitysyhteistyörahoitus ja sen mielekkyys nousevat pinnalle julkiseen keskusteluun aika ajoin, eikä nykyinen hallitusohjelma tai vuoden 2024 presidentinvaali ole poikkeus. Vaikka kehitysyhteistyön parissa työskennelleiden henkilökohtaisten kokemusten esiin nostaminen on tieteellisesti tervetullut lisä, kirjassa esiintyy haasteita, jotka muodostuvat tieteellisten kriittisyyden vaatimusten ja tutkimuseettisten kysymysten ristipaineessa.

Kenttäkokemukset ja muistitiedon merkitys kehitysyhteistyön tutkimuksessa

Oulun yliopistossa työskentelevien dosentti Jan Kuhasen, väitöskirjatutkija Kaisa Harjun ja dosentti Markku Hokkasen kontribuutio suomalaisen kehitysyhteistyön tarkasteluun lähtee liikkeelle tärkeästä premissistä: kehitysyhteistyöstä puhuttaessa keskustelua dominoi usein valtiollinen, eli virallinen ulkopoliittinen keskustelun taso. Käytännön kokemukset jäävät usein sivuun. Kuhasen, Harjun ja Hokkasen toteuttama haastattelututkimus vastaa tähän tarpeeseen. Puolistrukturoituja haastatteluja on tutkimusta varten tehty yhteensä 30, minkä lisäksi haastatteluaineistoa tukee 14 niin kutsuttua muistelutekstiä. Yleisesti ottaen aineisto painottaa 1970–1980-luvuilla uransa aloittaneita (s. 40). Metodien osalta teoksessa käsitellään pääosin haastattelutilanteen ja muistamisen problematiikkaa (kts. myös alla), mutta haastatteluaineiston käsittelyyn ja siitä vedettyjen johtopäätösten rakentamiseen käytetyt menetelmät olisi voinut tuoda selvemminkin esiin. Teoksessa mainitaan lähinnä SKS:n muistitietokeruuta vastaamaan rakennettu temaattinen lähestymistapa (s. 39–40), jonka vastaavuus kirjan lopullisen rungon kanssa jää kuitenkin hiukan epäselväksi. Kuten kirjoittajat itse

toteavat (s. 43), 30 haastattelua riittävät kirjan tavoitteena olevan yleiskäsityksen muodostamiseksi. Tätä syvempi sektorikohtainen tutkimus vaatisi tarkentavaa otetta.

Muistitietokeruun tulosten yleistettävyyttä kuitenkin heikentää kirjoittajien itsensä avoimesti kuvaileva (s. 39–45) kapeahko otos, jossa 2000-luvun kehitysyhteistyön tekijöiden osuus on erityisen pieni. Muistitietoa ja anekdootinomaista kerrontaa painottavassa teoksessa riskiksi muodostuu yksittäisten henkilöiden suhteettoman suuri vaikutus käsityksiin kehitysyhteistyön realiteeteista. Lisäksi kirjan yleisnarratiivia tulee tällä tavalla hallinneeksi kehitysyhteistyötehtäviin ”ensimmäisessä aallossa” lähteneiden henkilöiden kokemukset, jotka todennäköisesti poikkeavat melko paljon tuoreemmista, sillä ensimmäisen aallon lähtijöiden aikana suomalainen kehitysapukoneisto oli vasta käynnistynyt. Muistitietokeruun kapeahkoa saalista on pyritty tasapainottamaan nojaamalla muihin vastaavia kysymyksenasetteluja soveltaneisiin tutkimuksiin. Erityisesti Olli Alhon (1980) tutkimusta hyödynnetään runsaasti eräänlaisena ”kaikukoppana”.

Haastattelujen lisäksi teoksessa on hyödynnetty SKS:n muistitietokeruun myötä muodostunutta kokoelmaa vastaajien omaelämäkerrallisia esseitä, valokuvia ja muuta aiheeseen liittyvää materiaalia.[2] 1960- ja 1970-luvuilla uransa kehitysyhteistyön parissa aloittaneiden iäkkyyys korostaa muistitietokeruun kiireellisyyttä ja tärkeyttä. Suomalaisen kehitysyhteistyön historian tutkimus on vähäistä, ja saamme toistaiseksi odottaa kattavaa yleisesitystä aiheesta. *Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys* tarjoaa kuitenkin monipuolisen jäsenyyksen kehitysyhteistyöprojektien toteuttamiseen vaikuttaneista tekijöistä, niitä koskeneista proseduureista ja hallinnollisista kysymyksistä, sekä suomalaisten ”kentällä” kokemista kylmistä realiteeteista.

Teos asettuu osaksi kirjallista jatkumoa, joka painottaa kehitysyhteistyöhön liittyvää kokemusmaailmaa. Kehitysyhteistyökokemuksista on Suomessa kirjoitettu erilaisissa henkilökohtaisissa muistelmateoksissa (Mäenpää 2023; Kääriäinen 2015; Leppänen 2011; Raitanen 2003), muistitietoa yhteen tuovissa kokoomateoksissa (Virtanen 2013; Hakkarainen, Toikka ja Wallgren 2000), että kaunokirjallisissa esityksissä (Lesonen 1999; Lehtinen 1986; Pulkkinen 1985). Teoksen ansio tässä viitekehyksessä on sen tieteellinen lähestymistapa ja laaja-alaisuus. Tutkimuksen alussa käsitellyn poliittisen historiakontekstin jälkeen siirrytään nopeasti haastateltavien anekdootteja painottavaan kirjoitustyyliin, joka on jäsennelty erilaisten teemojen alle. Teoksen ansioksi onkin luettava se, että lukijalle muodostuu hyvin rikas käsitys arkipäiväisestä kehitysyhteistyöstä ja sen ambivalentista luonteesta. Kirjassa kuvataan seikkaperäisesti esimerkiksi kehitysyhteistyötehtäviin hakeutumisen motiiveja, tehtäviin valmistautumista, kohdemaan olosuhteita, turvallisuutta, sopeutumisvaikeuksia ja eriarvoisuutta. Erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla kehitysyhteistyötehtäviin lähteneet saattoivat joutua aloittamaan työnsä minimaalisella koulutuksella, ilman kunnollista asumusta tai kulkupeliä, osaamatta paikallisia kieliä tai tuntematta paikallisia tapoja.

Teoksen ambivalentti dynamiikka rakentuu kirjan nimen kuvaamalla tavalla kehitysyhteistyön ”mielen” ja ”mielettömyyden” välille. Kirjan haastattelut antavat ymmärtää, että kohtaamistaan haasteista huolimatta kehitysyhteistyön tekijät pitävät kokemuksiaan suuressa arvossa ja kokevat niiden muovanneen heidän elämänsä suuntaa. Samalla monet tarinat kuvaavat sitä, kuinka haastateltava on menettänyt

idealisminsa tai uskon omaan työhönsä esimerkiksi kohdattuaan turvattomuutta tai yhteistyökumppanien välinpitämättömyyttä yhteisistä tavoitteista. Siinä missä kehitysyhteistyön tekijät ovat vuosikymmenten mittaan tottuneet olemaan itse julkisen kritiikin kohteena, he pääsevät nyt antamaan omat kriittiset huomionsa ulkoasiainhallinnolle, edustustoille, esimiehilleen, kollegoilleen ja kehitysprojektien paikallisille vastinpareilleen (*counterpart*).

Muistamisen politiikkaa

Haastatteluaineisto sisältää runsaiden suorien lainausten perusteella sekä positiivisia että negatiivisia muistoja. On kuitenkin merkille pantavaa, että positiiviset muistot liittyvät pääosin kehitysyhteistyön tekijöiden omaan ammatilliseen tai henkiseen kasvuun, rikkaampaan kokemusmaailmaan tai mielekkyyden kokemuksiin. Negatiiviset muistot puolestaan kärjistyvät kehitysapuhankkeiden toteuttamisen vaikeuksiin, ajoittaiseen tuloksettomuuteen tai korruption tapaisiin haasteisiin. Vaikka muistitiedon tallettaminen ja esiintuominen on ehdottomasti ansio sinänsä, yleisesti ottaen haastateltavien kertomukset antavat kehitysyhteistyöstä hyvin raadollisen kuvan. Joitain vuosia sitten kehitysyhteistyömaailmaa ravisteli ulkoministeriön pitkän linjan virkamiehen Matti Kääriäisen omaelämäkerrallinen julkaisu (2015), joka kuvasi kehitysyhteistyön realiteetteja kitkerään sävyyn. *Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys* asettuu suurelta osin samalle janalle Kääriäisen teoksen kanssa. Esimerkiksi kehityspolitiikkaan elimellisesti kytkeytyvä oman edun tavoittelu, kuten vienninedistäminen tai oman kansainvälisen julkisuuskuvan silottelu tulevat esiin hyvin raadollisella tavalla runsaasti suoria lainauksia sisältävässä esitystavassa.

Erityisen karua luettavaa on alaluku ”Kehitysyhteistyötä käytännössä”, sekä tekijöiden kehitysyhteistyön ”vaietuksi puoleksi” (s. 242) mieltämä osio, jossa pääpaino on hankkeissa tapahtuneella korruptiolla ja kehitysapukoneiston hyväksikäytöllä. Teoksen hyödyntämisestä aineistosta syntyy kuva loputtomista hankaluuksista ja viivästyksistä, omaa etua tavoittelevista yhteistyökumppaneista, poliittisesta pelistä ja alkeellisista työolosuhteista. Vaikka näitä puolia ei missään tapauksessa tule kaunistella, teksti on paikoin niin kovaa, että se tulee ikään kuin puolivahingossa vahvistaneeksi globaaliin etelään – ja erityisesti Afrikkaan – jo ennestään kohdistuvia sitkeitä ennakkoluuloja. Samassa kontekstissa on vaikea käsittää, miten joku niin laajasti julkista kehitysyhteistyökeskustelua erityisesti mediassa dominoiva teema kuin korruptio esitetään ”vaiettuna puolena”. Sanavalinta tulee kenties ymmärrettäväksi kehitysyhteistyön puolustuspuheiden kontekstissa, jossa mahdollisen korruption sijaan pyritään tuomaan esiin kehitysyhteistyön positiivisia vaikutuksia.

Teoksessa esiin nouseva problematiikka puretuukin kehitysyhteistyötä koskevan tutkimuksen kivuliaaseen ytimeen: miten tasapainotella hyvien (kriittisten) tieteellisten käytäntöjen ja haastateltaviin kunnioittavasti suhtautuvan menettelyn välillä tavalla, joka ei piilottele tai kaunistele, mutta ei myöskään mässäile kehitysyhteistyön stereotyyppisillä epäonnistumisilla. Kuten kirjoittajat itse toteavat, kehitysyhteistyön tekijät ovat erinomaisesti perillä heidän työhönsä kohdistuvasta kritiikistä ja ”[r]eaktionä kritiikkiin monet kehitysyhteistyöyhteisön jäsenet ovat omaksuneet julkisuudessa korostetun puolustuksellisen aseman ja puheenparren [...]” (s. 39). Toisaalta monet haastateltavien suorat lainaukset sisältävät armotonta kritiikkiä

kehitysyhteistyötä kohtaan ja suoranaisten rasistista kielenkäyttöä, jota kirjoittajat eivät kuitenkaan alussa lyhyesti käsiteltäviä dekoloniaalisia lähestymistapoja lukuun ottamatta pyri aktiivisesti haastamaan. Ymmärtäisin tämän ratkaisun olevan nimenomaan tasapainottelua tutkimusaiheeseen liittyvien eettisten kysymysten ja tieteellisten vaatimusten välillä, mikä noudattaa eräänlaista ”open stage” -politiikkaa. Teoksen ansioksi on kuitenkin luettava se, että se ei jaottele haastateltavia kehitysyhteistyön puolustajiin ja vastustajiin, vaan tuo esiin aiheen koko kirjon kaikkine monimutkaisuuksineen.

Terminologisia kysymyksiä

Muistitiedon hyödyntämisessä näinkin yksioikoisesti on omat ongelmansa, joita kirjoittajat ansiokkaasti käsittelevät (s. 36–39). Anekdotinomaista kerrontaa tasapainottamaan olisi kuitenkin kaivannut vahvempaa kontekstualisoivaa viitekehystä, jolla olisi voinut kehystää teoksen sisällöt enemmän nykypäivän erityiskysymyksiä vastaaviksi. Esimerkiksi ”Apumaa”-termin käyttö kuvastaa varmasti kehitysyhteistyötehtävissä uransa tehneiden, liikkuvaiseen ja anonyymiinkin elämäntyylisiin tottuneiden suomalaisten kokemusmaailmaa, mutta särähtää pahasti korvaan nykyaikaisten tieteellisten ja teoreettisten kysymysten valossa. Teoksessa kerrotaan, että

(A)pumaa on alun perin antropologi Raymond Apthorpen [vuonna 2005, kts. Harrison 2013] kehittämä käsite, jolla tarkoitetaan heterogeenistä kansainvälistä yhteisöä, joka työskentelee kehitysyhteistyötehtävissä ja humanitaarisen avun parissa. -- Apumaa koostuu eri alojen ammattilaisista, vapaaehtoistyöntekijöistä, valtion virkamiehistä, organisaatioiden johtohenkilöistä, konsulteista ja hankkeiden työntekijöistä, joihin kuuluu niin asiantuntijoita, neuvonantajia, tiedottajia, turvamiehiä kuin autonkuljettajiakin. Apumaa viittaa myös toimintaympäristöön, jossa kehitysyhteistyö ja humanitaarinen avustustyö tapahtuvat. (s. 19.)

”Apumaa” on ilmeisesti kirjoittajien oma käänös englanninkielisestä *Aidland*-termistä, joka esiintyy joissain kehitysyhteistyön tekijöitä käsittelevissä tutkimuksissa (Mosse 2011; Fechter ja Hindman 2011). Elizabeth Harrisonia (2013, 263) mukaillen termin englanninkielinen muoto tulee suomenkielistä muotoa helpommin ymmärrettäväksi, sillä se assosioituu fantastiseen ”ihmemaahan” (*wonderland*), eli tässä kontekstissa kansainväliseen yhteisöön, joka toimii pitkälti omalla logiikallaan ja omalla kielellään oman kuplansa sisällä. Vaihtoehtoisia suomenkielisiä ilmaisuja olisivat olleet esimerkiksi ”kehitysapukoneisto”, ”kehitysteollisuus” tai jopa ”kehitysapubisnes” (vastaavista termeistä teoksessa mainitaan vain ”avustuskoneisto”, s. 305).

Vaikka mikään näistä termeistä ei ole täysin ongelmaton, ”Apumaa” tuntuu sortuvan sudenkuoppaan, jossa globaali etelä näyttäytyy länsimaisen (suomalaisen) silmin homogeenisena, ongelmaisena ja – ennen kaikkea – avun tarpeessa olevana alueena, jonka kulttuurista, kielellistä, taloudellista ja poliittista monimuotoisuutta ”Apumaa”-termi ei tunnu ottavan huomioon. Englanninkielistä vastinetta (*aidland*) on käytetty

tuoreessakin kehitysyhteistyötä koskevassa kirjallisuudessa, mutta silti termin käyttö näyttäytyy kädenojennuksena sellaiselle ajattelulle, jossa maailma jakautuu mustavalkoisesti ”avustettaviin” ja ”auttajiin”, ja johon niin 2020-luvun virkamiehet kuin tutkijatkin ovat vähintäänkin paperilla tehneet pesäeroa (kts. myös Harrisonin kritiikki englanninkielistä termiä kohtaan, 2013). Vaikka määritelmällisesti ”Apumaa” viittaa kansainväliseen yhteisöön yksittäisten maiden sijaan, erityisesti valinta kirjoittaa ”Apumaa” isolla alkukirjaimella assosioituu valtioiden nimiin ja antaa ymmärtää, että työn fyysisellä paikalla – sen kontekstisidonnaisista erityispiirteistä puhumattakaan – ei ole ollut kehitysyhteistyön tekijöille juurikaan merkitystä. Se, missä määrin tämä ratkaisu kumpuaa muistitietokeruuhankkeen tuloksista, jää epäselväksi. ”Apumaa”-termiä käytetään kuitenkin teoksessa paljon ja sen käyttö kuvastaa teoksessa käytettävää, paikoin hyvinkin suorasukaista kieltä.

Yhteenveto

Alaa ennestään tuntevalle teos ei tuo ehkä niinkään uutta tietoa, mutta monipuolistaa jo olemassa olevia käsityksiä, erityisesti kehitysyhteistyön tekijöitä usein leimaavasta kahtiajaosta ”idealisteihin” ja ”pragmatisteihin”. Kehitysyhteistyön ambivalenttia luonnetta kuvaava sanapari ”mieli ja mielettömyys” ovat teoksessa alusta loppuun läsnä lukijan mahdollisesti mustavalkoisia ennakkokäsityksiä haastavana, dynaamisesti etenevänä dialogina kehitysyhteistyön puolustajien ja vastustajien välillä. Samalla on selvää, että tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys riippuu siitä, kuka teosta hyödyntää ja mihin tarkoitukseen. Kirjasta voi halutessaan saada argumentteja kehitysyhteistyön rahoittamista vastaan, jotka Orpon hallituksen rakentamassa taloudellisessa ilmapiirissä vaikuttavat erityisen tulenaroilta. Samalla toisessa vaakakupissa painaa historian tutkijan integriteetti; kehitysyhteistyön historian nurjia puolia ei tietenkään tule silotella sille (näkökannasta riippuen) epäedullisen poliittisen ilmapiirin vuoksi. Samoin muistitiedolla on oma luonnollinen itseisarvonsa historian tutkijalle, vaikka se ei kaikilta osin vastaisikaan nykypäivän kriteerejä tai puhetapoja. Vaikka teoksen taustalla oleva tutkimus on muistitietokeruuna arvokas ja tärkeä, esitystapa olisi hyötynyt tällaisen keskustelun tuomisesta vielä eksplisiittisemmin esiin.

Essi Lamberg, väitöskirjatutkija, taidehistoria, Helsingin yliopisto.

Viitteet

[1] Arvioitava teos on avoimesti luettavissa osoitteessa: <https://doi.org/10.21435/ht.290>.

[2] Myös allekirjoittanut on hyödyntänyt muistitietokeruun muodostamaa aineistokokonaisuutta ja käyttänyt toisen ”kehitysapujoukon” mukana Tansaniaan lähteneen agrologi Lasse Björkmanin SKS:lle lahjoittamia valokuvia oman kehitysyhteistyön visuaalista kulttuuria käsittelevän tutkimuksensa osa-aineistona. Lamberg 2023.

Kirjallisuus

Alho, Olli. 1980. *Kehitysyhteistyöasiantuntija vieraassa kulttuurissa*. Jyväskylä: [Jyväskylän yliopisto].

Fechter, Anne-Meike & Heathar Hindman, eds.. 2011. *Inside the everyday lives of development workers: the challenges and futures of Aidland*. Sterling, Va: Kumarian Press.

Hakkarainen, Outi, Miia Toikka & Thomas Wallgren. 2000. *Unelmia maailmasta: suomalaisen kehitysmalliikkeen juurilla*. Helsinki: Like.

Harrison, Elizabeth. 2013. Beyond the looking glass? ‘Aidland’ reconsidered. *Critique of Anthropology* 33. 3: 263–279, <https://doi.org/10.1177/0308275X13490308>.

Kääriäinen, Matti. 2015. *Kehitysavun kirous*. Helsinki: Into.

Lamberg, Essi. 2023. Professionalism, privilege and publicity: representations of development cooperation in amateur photography and Finnish newspapers, 1968–1972. *Visual Studies* (preprint 2. helmikuuta 2023), <https://doi.org/10.1080/1472586X.2023.2168212>.

Lehtinen, Lasse. 1986. *Valkoinen ihmissyöjä*. Porvoo: WSOY.

Leppänen, Harri. 2011. *Gaddafin kunnalla*. Helsinki: Into.

Lesonen, Väinö. 1999. *Pole sana Afrika ja muita kertomuksia kehitysavun piiristä*. Helsinki: Like.

Mosse, David. 2011. *Adventures in Aidland: the anthropology of professionals in international development*. New York: Berghahn Books.

Mäenpää, Marjo. 2023. *Tulivuorikaupunki Kongossa: avustustyötä Afrikan sydämessä*. Helsinki: Bazar.

Pulkinen, Matti. 1985. *Romaanihenkilön kuolema: tarua ja totta eli ihmisen kuvaus*. Jyväskylä; Helsinki: Gummerus.

Raitanen, Pirjo. 2003. *Karibu Tanzania*. Espoo: [Pirjo Raitanen].

Virtanen, Rauli. 2013. *Kaivoja köyhille?: suomalaisen kehitysyhteistyön vuosikymmenet*. Helsinki: WSOY.